

DOMINIK SIKORSKI
Uniwersytet Wrocławski, Polska
University of Wrocław, Poland

Rozwój turystyki na ziemi kłodzkiej ze szczególnym uwzględnieniem turystyki na terenach przemysłowych i poprzemysłowych na tle aktualnych przemian społeczno-gospodarczych regionu

Development of tourism in the Kłodzko (Poland) region with particular emphasis on tourism in industrial and post-industrial areas against the current socio-economic changes in the region

Streszczenie: Artykuł przedstawia rozwój turystyki na ziemi kłodzkiej w latach 2004–2016 ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju turystyki na terenach przemysłowych i poprzemysłowych. Tłem opisu jest charakterystyka współczesnych procesów i przemian społeczno-gospodarczych występujących na badanym obszarze. Analizy opierają się na danych statystycznych pochodzących z bazy Banku Danych Lokalnych i REGON oraz na podstawie badań terenowych. W artykule wykazano, że na tle innych działalności gospodarczych turystyka na ziemi kłodzkiej cechuje się stabilnym rozwojem i ma duże znaczenie dla wybranych obszarów badanego regionu. Dzięki unikatowym walorom antropogenicznym związanym z historią gospodarczą ziemi kłodzkiej, na tym terenie intensywnie rozwija się obecnie turystyka industrialna i postindustrialna. Potencjał rozwojowy tej formy turystyki na tym obszarze nie jest jeszcze w pełni wykorzystany i w przyszłości może stanowić istotny walor turystyczny regionu.

Abstract: The article presents the development of tourism in the Kłodzko region (Poland) in 2004–2016, with particular emphasis on the development of tourism in industrial and post-industrial areas. The background for the description is the characteristics of contemporary processes and socio-economic changes occurring in the studied area. The analyses are based on statistical data from the Local Data Bank and REGON database as well as on the basis of field research. The article shows that, compared to other economic activities, tourism in the Kłodzko region is characterized by a stable development and is of great importance for selected areas of the studied region. Due to the unique anthropogenic values related to the economic history of the Kłodzko region, industrial and post-industrial tourism is currently developing intensively in this area. The development potential of this form of tourism in this area has not yet been fully used and in the future it may be an important tourist asset of the region.

Słowa kluczowe: przemiany funkcjonalne; tereny poprzemysłowe; turystyka industrialna i postindustrialna, ziemia kłodzka.

Keywords: functional changes; industrial and post-industrial tourism; post-industrial areas; the Kłodzko region.

Otrzymano: 15 lipca 2021

Received: 15 July 2021

Zaakceptowano: 24 lipca 2021

Accepted: 24 July 2021

Sugerowana cytacja / Suggested citation:

Sikorski, D. (2021). Rozwój turystyki na ziemi kłodzkiej ze szczególnym uwzględnieniem turystyki na terenach przemysłowych i poprzemysłowych na tle aktualnych przemian społeczno-gospodarczych regionu. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 35(3), 220–238. doi: <https://doi.org/10.24917/20801653.353.14>

WSTĘP

Struktura przestrzenna miast i miejscowości wiejskich po 1989 roku w Polsce uległa istotnym przeobrażeniom. W wyniku wprowadzenia mechanizmów wolnorynkowych doszło do procesu transformacji niemalże w każdej sferze społecznej i gospodarczej kraju. Najprostszym elementem przemian, jaki można było zaobserwować w tym czasie, to zmiany w przestrzeni miejscowości, którym bardzo często towarzyszyły zmiany społeczne i gospodarcze. W następstwie tego niemalże każdy typ użytkowania ziemi w jednostkach osadniczych w Polsce uległ większym lub mniejszym przeistoczeniom.

Wśród obszarów, które istotnie uległy przeobrażeniom, wielu badaczy wymienia tereny przemysłowe i poprzemysłowe (por. Marczyńska-Witczak, Szafrąńska, 1999; Słodczyk, 2001 i in.). Wprowadzenie zasad wolnorynkowych w sektorze produkcyjnym gospodarki spowodowało, że wiele zakładów przemysłowych z okresu PRL-u, często o przestarzałej technologii produkcji i nierentownych ekonomicznie, stopniowo lub gwałtownie upadało uwalniając tereny, często o dogodnej lokalizacji, pod nowe inwestycje i funkcje (Sikorski, 2013, 2019). Regres działalności przemysłowej wygenerował problem zagospodarowania opuszczonego majątku i powstania terenów poprzemysłowych, które szczególnie widoczne były w miastach i miejscowościach o silnych tradycjach produkcyjnych (Parysek, 2006).

Powstałe w ten sposób tereny poprzemysłowe szybko znalazły nowych użytkowników, często niezwiązanych z sektorem produkcyjnym, i zostały zagospodarowane pod nowe funkcje. W ten sposób dochodziło do przemian funkcjonalnych tych terenów, które często całkowicie zmieniały swoje oblicze, a nawet charakter danej miejscowości lub regionu (Barski, Zathay, 2018). Obserwowane przemiany funkcjonalne terenów poprzemysłowych były analogiczne do przemian tego rodzaju zaobserwowanych w krajach Europy Zachodniej, gdzie – z uwagi na uwarunkowania polityczne i ekonomiczne – proces ten zaczął się na większą skalę już po kryzysie paliwowym w 1973 roku (Piech, 1999).

To swoiste opóźnienie czasowe przemian funkcjonalnych terenów przemysłowych w Polsce w dużym stopniu związane były z modelem gospodarki centralnie sterowanej, która funkcjonowała w naszym kraju do 1989 roku i rozciągała swoisty parasol ochronny nad terenami przemysłowymi hamując ich przeobrażenia. W konsekwencji po 1989 roku głównie w wyniku uwolnienia się mechanizmów rynkowych tereny przemysłowe w miastach i miejscowościach wiejskich uległy intensywnym, często nieplanowym przeobrażeniom (Sikorski, 2013, 2019). Według Słodczyka (2001) istotne znaczenie dla przemian terenów przemysłowych i na proces „przemieszczania się” przemysłu w mieście miały m.in. następujące czynniki:

- zmieniające się potrzeby przemysłu w zakresie niezbędnych obiektów i instalacji (infrastruktura w centrum stała się niewystarczająca);
- mechanizm renty gruntowej, który umożliwił zapłacenie wyższej ceny za teren przez inne funkcje;
- realizacja dużych projektów urbanistycznych (w większych miastach) na terenach centralnych, polegających na renowacji lub budowie reprezentacyjnych kompleksów biurowych, a także budowie nowych arterii komunikacyjnych;
- przyjęte zasady planowania przestrzennego, teoria strefowości (zoning) zmierzająca do przyporządkowania każdemu terenowi określonej funkcji;
- realizowana w niektórych krajach polityka deglomeracji lub dekoncentracji, polegająca na planowym „wyprowadzaniu” zakładów przemysłowych z największych aglomeracji;
- dążenie do podnoszenia jakości życia mieszkańców i eliminacji uciążliwości związanych z działalnością przemysłową;
- wkroczenie w okres postfordyzmu dotyczącego teorii organizacji pracy, którego konsekwencją była redukcja zatrudnienia w zakładach przemysłowych poprzez zastosowanie nowoczesnych technologii oraz większa swoboda w lokalizacji.

Ponadto, na przemiany funkcjonalne terenów przemysłowych wpływ miały także: wielkość jednostki osadniczej (w większych miejscowościach przeobrażenia zaczęły się w latach 90 XX wieku, a w mniejszych dopiero na początku XXI wieku), charakter produkcji terenów przemysłowych miejscowości (im większa monofunkcyjność produkcji, tym większe ryzyko przekształceń), wielkość powierzchni terenów produkcyjnych (im większy teren, tym większe prawdopodobieństwo przemian) oraz lokalizacja terenów przemysłowych (np. tereny położone wzdłuż głównych arterii komunikacyjnych miejscowości ulegały przemianom o wiele szybciej niż tereny położone na uboczu miejscowości) (Sikorski, 2013).

W literaturze naukowej kwestia przemian terenów przemysłowych, w tym przemian funkcjonalnych, jest dość często opisywana. Wśród licznych wątków poruszanych w publikacjach naukowych w tym kontekście możemy wyróżnić m.in. nurt odnoszący się do ogólnego opisu kierunku przekształceń terenów przemysłowych na danym obszarze lub w mieście (por. Domański, 2001; Gasidło, 2008, 2010; Piech, 1999, 2004; Szafrąńska, 2000 i in.), nurt opisujący rewitalizację terenów przemysłowych jako narzędzie sprawcze jego przemian (por. Kaczmarek, 2001; Kazimierczak, 2014; Miśkowiec, 2016 i in.), nurt charakteryzujący zagospodarowanie przestrzenne terenów poprzemysłowych (por. Kierzkowska, 2021; Mazur-Belzyt, 2008; Sikorski, 2013, 2019 i in.), nurt przedstawiający tereny poprzemysłowe jako nowe przestrzenie publiczne (por. Brzosko-Sermak, Wantuch-Matla, 2020; Sikorski, 2011 i in.), czy też nurt przedstawiający tereny poprzemysłowe jako nowe przestrzenie turystyczne (por. Kaczmarek, 1998; Kaczmarska, Przybyłka, 2010; Kazimierczak, 2012; Slenczek, Sikorski, 2009 i in.).

Szczególnie interesującym wątkiem przemian funkcjonalnych terenów przemysłowych jest ich ponowne zagospodarowanie przez podmioty i funkcje turystyczne, co umożliwi rozwój tzw. turystyki industrialnej i postindustrialnej. Ta forma turystyki kulturowej obejmuje podróże turystyczne, ukierunkowane głównie na zwiedzanie historycznych lub czynnych obiektów związanych z wydobywaniem surowców, produkcją masową i techniką oraz krajobrazów przemysłowych, o ile aspektem wiodącym tych podróży lub głównym motywem ich podjęcia jest zapoznanie się z historią zakładów, obiektów i urządzeń lub historycznym rozwojem procesów technologicznych

i produktów albo przeżycie osobistego spotkania z przemysłem, produkcją i techniką w miejscach autentycznie związanych z ich historią i aktualną działalnością (Mikos von Rohrscheidt, 2016: 161). Z uwagi na przeszłość historyczną i gospodarczą naszego kraju niewątpliwie obszarami, gdzie tego rodzaju turystyka ma duży potencjał do rozwoju jest m.in. Śląsk, Łódź, czy też województwo dolnośląskie z ziemią kłodzką na czele.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie rozwoju turystyki na ziemi kłodzkiej ze szczególnym uwzględnieniem turystyki na terenach przemysłowych i poprzemysłowych na tle aktualnych przemian społeczno-gospodarczych. Niniejsze analizy i badania pozwolą odpowiedzieć m.in. na następujące pytania:

- czy obszar o dużym dziedzictwie działalności przemysłowej, mimo swojego dość peryferyjnego i marginalnego położenia, jest w stanie wykształcić produkty turystyczne, które staną się atrakcją turystyczną przyciągającą liczne grono turystów?
- jaki jest poziom i potencjał rozwoju turystyki industrialnej i postindustrialnej na ziemi kłodzkiej?
- czy turystyka na terenach przemysłowych i poprzemysłowych może stać się kołem napędowym rozwoju całej turystyki regionu?

METODY I ŹRÓDŁA DANYCH

Artykuł bazuje na analizie danych statystycznych pochodzących głównie z Banku Danych Lokalnych (BDL), REGON-u oraz na badaniach terenowych. Z uwagi na dostępność danych zakres czasowy analizy ograniczono do lat 2004–2016. Zakres przestrzenny badań odnosi się do ziemi kłodzkiej utożsamianej w niniejszej publikacji z zasięgiem obecnego powiatu kłodzkiego.

W celu określenia tła współczesnych przemian społeczno-gospodarczych oraz skali rozwoju turystyki ziemi kłodzkiej przedstawiono w nim:

- dynamikę wzrostu ludności ziemi kłodzkiej z podziałem na gminy oraz obszary miejskie i wiejskie w przypadku gmin miejsko-wiejskich na podstawie danych z BDL;
- liczbę oraz dynamikę wzrostu podmiotów gospodarczych na 10 000 mieszkańców w analogicznych jednostkach odniesienia na podstawie danych REGON;
- liczbę i dynamikę wzrostu podmiotów gospodarczych na 10 000 mieszkańców (REGON);
- oraz liczbę i dynamikę miejsc noclegowych na 10 000 mieszkańców (BDL).

Próba oceny roli, znaczenia i potencjału rozwoju turystyki na terenach przemysłowych i poprzemysłowych w rozwoju ziemi kłodzkiej została wyznaczona na podstawie analizy materiałów uzyskanych w trakcie badań terenowych oraz kwerendy literatury naukowej nawiązującej do tego zagadnienia.

OBSZAR BADAŃ

Ziemia kłodzka położona jest w południowo-zachodniej części Polski i swoim zasięgiem obejmuje obecny powiat kłodzki. Powiat ten składa się z: 5 gmin miejskich (Duszniki-Zdrój, Kłodzko, Kudowa-Zdrój, Nowa Ruda, Polanica-Zdrój), 6 gmin miejsko-wiejskich (Bystrzyca Kłodzka, Łądek-Zdrój, Międzylesie, Radków, Stronie Śląskie, Szczytna) oraz 3 gmin wiejskich (Kłodzko, Lewin Kłodzki, Nowa Ruda) (rycina 1). W obrębie powiatu

znajduje się łącznie 11 miast i 177 miejscowości wiejskich położonych na obszarze 1643 km² zamieszkiwanym przez ponad 161 tys. osób (BDL, 2016).

Na ziemi kłodzkiej dominują 4 rodzaje turystyki: uzdrowskowa, aktywna, biznesowa i kulturowa (Kruczek, Nowak, 2014a: 98). Szczególnie turystyka uzdrowskowa na tym obszarze ma wielowiekową tradycję i renomę, która może stać się w przyszłości produktem markowym tego regionu (Kruczek, Nowak, 2014b). Każdego roku liczba turystów odwiedzających tę część Polski wzrasta o kilkadziesiąt tysięcy, zbliżając się powoli do wartości 0,5 mln turystów na rok.

Wybór ziemi kłodzkiej do badań potencjału i rozwoju turystyki industrialnej oraz postindustrialnej nie jest tu przypadkowy. Wskazany obszar badań charakteryzuje się od wieków bogatą historią działalności rzemieślniczej i produkcyjnej. W XIX wieku na bazie występujących zasobów naturalnych powstał tu m.in. prężnie działający przemysł wydobywczy, włókienniczy czy szklarski (Herzig, Ruchniewicz, 2008). W konsekwencji na badanym obszarze występowały liczne tereny przemysłowe, nie tylko w miastach regionu, ale też w miejscowościach wiejskich. Jednak od kilku dekad na tym obszarze obserwowane są negatywne symptomy przemian demograficznych (duża depopulacja) i gospodarczych, w tym regres funkcji przemysłowej, które spowodowały, że przez wielu autorów obszar ten był klasyfikowany jako problemowy (Bański, 2008; Ciok 1991; Eberhardt, 1989; Latocha i in., 2020; Zagożdżon, 1988, 1990). Dodatkowo, niekorzystną sytuację społeczno-gospodarczą ziemi kłodzkiej pogarszał fakt, że obszar ten jest peryferyjnie położony względem głównych ośrodków wzrostu, co jeszcze bardziej przyczynia się do jego marginalizacji (Bański, 2014; Ciok, 1995; Hełdak, 2008; Kutkowska, 2012).

WYNIKI

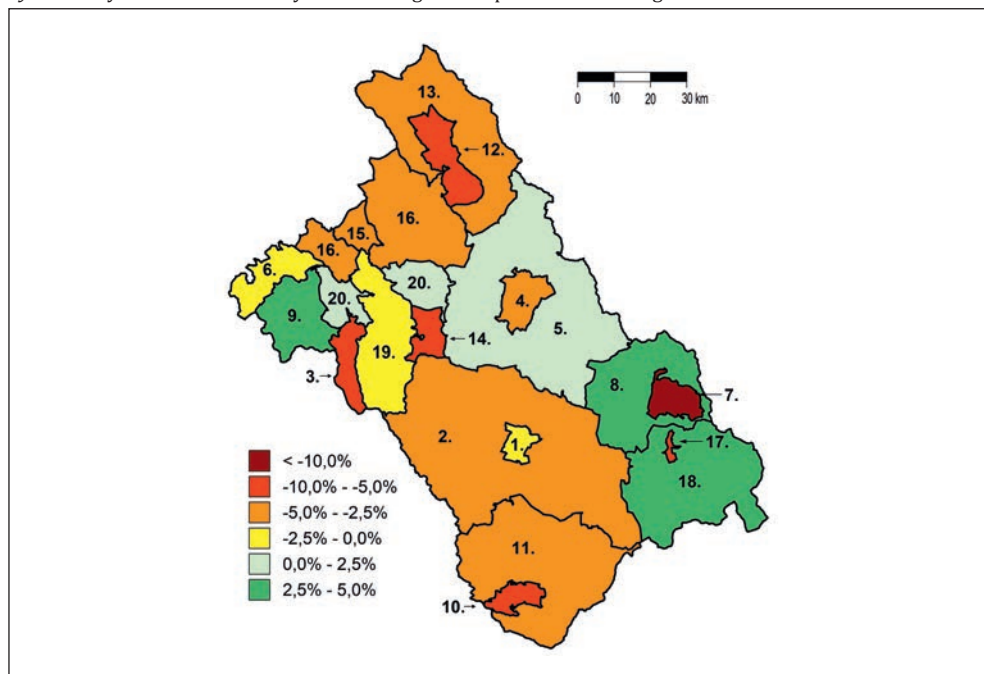
Aktualne procesy i przemiany społeczno-gospodarcze ziemi kłodzkiej

Wśród licznych zmian społeczno-gospodarczych zachodzących obecnie na obszarze ziemi kłodzkiej duże znaczenie ma proces jej depopulacji oraz towarzyszący mu proces przemian i redukcji bazy ekonomicznej regionu. W latach 2004–2016 liczba mieszkańców tego regionu zmniejszyła się z 167 995 do 161 452 (spadek o 4,1%) (BDL, 2004, 2016). Co ciekawe, większy proces wyludniania się zanotowano w miastach niż na obszarach wiejskich badanego regionu. W tym okresie liczba ludności w miastach zmalała z 109 340 do 103 534 osób (o 5,3%), a na obszarach wiejskich z 58 655 do 57 918 (o 1,3%) (BDL, 2004, 2016).

Rozmieszczenie przestrzenne wyludniania się ziemi kłodzkiej było nierównomierne. Największy spadek liczby ludności zanotowano w mieście Łądek-Zdrój (z 6296 do 5715 osób; spadek o 10,2%), Nowa Ruda (z 24 967 do 22 636; o 9,1%) i Duszniki-Zdrój (z 5150 do 4745; o 8,5%). Z kolei obszarami, które zanotowały największy wzrost liczby ludności w latach 2004–2016 były obszary lub gminy wiejskie badanego regionu, takie jak: gmina wiejska Lewin Kłodzki (z 1853 do 1937 osób; wzrost o 4,3%), obszar wiejski gminy miejsko-wiejskiej Stronie Śląskie (z 1705 do 1777; o 4,1%) oraz obszar wiejski gminy miejsko-wiejskiej Łądek-Zdrój (z 2609 do 2696; o 3,2%) (BDL, 2004, 2016) (rycina 1).

Proces wyludniania się miast ziemi kłodzkiej jest analogiczny do ogólnokrajowej tendencji stopniowej depopulacji miast małych i średnich (por. Kantor-Pietraga,

Rycina 1. Dynamika zmian liczby ludności w gminach powiatu kłodzkiego w latach 2004–2016

1. Bystrzyca Kłodzka (miasto), 2. Bystrzyca Kłodzka (obszar wiejski), 3. Duszniki-Zdrój (miasto), 4. Kłodzko (miasto), 5. Kłodzko (obszar wiejski), 6. Kudowa-Zdrój (miasto), 7. Lądek-Zdrój (miasto), 8. Lądek-Zdrój (obszar wiejski), 9. Lewin Kłodzki (obszar wiejski), 10. Międzyzlesie (miasto), 11. Międzyzlesie (obszar wiejski), 12. Nowa Ruda (miasto), 13. Nowa Ruda (obszar wiejski), 14. Polanica-Zdrój (miasto), 15. Radków (miasto), 16. Radków (obszar wiejski), 17. Stronie Śląskie (miasto), 18. Stronie Śląskie (obszar wiejski), 19. Szczytna (miasto), 20. Szczytna (obszar wiejski)

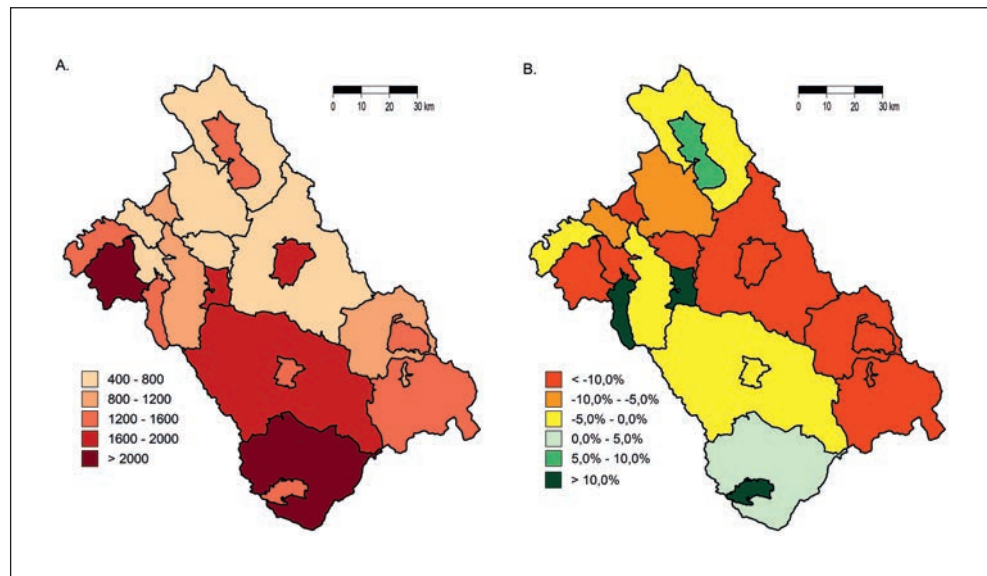
Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Krzysztofik, Runge, 2012; Sokołowski, Brudnicki, Jaroszewska-Brudnicka, 2011; Sołtys, 2011; Szmytkie, Sikorski, 2020 i in.). Natomiast, zanotowany wzrost liczby ludności w niektórych obszarach wiejskich ziemi kłodzkiej należy tłumaczyć z jednej strony procesem suburbanizacji, a z drugiej strony napływem ludności z miast, zwłaszcza dużych, często znacznie oddalonych od ziemi kłodzkiej (np. Wrocław, Poznań, Warszawa, Opole, konurbacja katowicka) (Latocha i in., 2020).

Jak już wspomniano wcześniej, procesowi depopulacji ziemi kłodzkiej towarzyszyła także przemiana i redukcja bazy ekonomicznej regionu. W latach 2004–2016 liczba podmiotów gospodarczych na tym obszarze uległa zmniejszeniu z 24 201 do 22 448 podmiotów (spadek o 7,8%) (REGON, 2004, 2016). Przeciętnie w powiecie kłodzkim liczba podmiotów gospodarczych na 10 000 mieszkańców wynosiła 1488 w 2016 roku. Co ciekawe, większą aktywnością ekonomiczną charakteryzowały się obszary wiejskie, gdzie w 2016 roku było ok. 1795 podmiotów gospodarczych na 10 000 mieszkańców, gdy natomiast w miastach wskaźnik ten oscylował na poziomie ok. 1063 podmiotów.

W latach 2004–2016 aktywność ekonomiczna mieszkańców badanego regionu mierzona liczbą podmiotów gospodarczych na 10 000 mieszkańców zmalała (z 1748,8 do 1666,0; spadek o 5,0%). Zjawisko to szczególnie dotknęło obszary wiejskie, gdzie wartość tego wskaźnika zmalała z 1867,6 do 1794,7 (spadek o 4,1%). Szczególnie

Rycina 2. Liczba podmiotów gospodarczych w 2016 roku (A) i ich dynamika zmian w latach 2004–2016 (B) na 10 000 mieszkańców wg gmin powiatu kłodzkiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy REGON

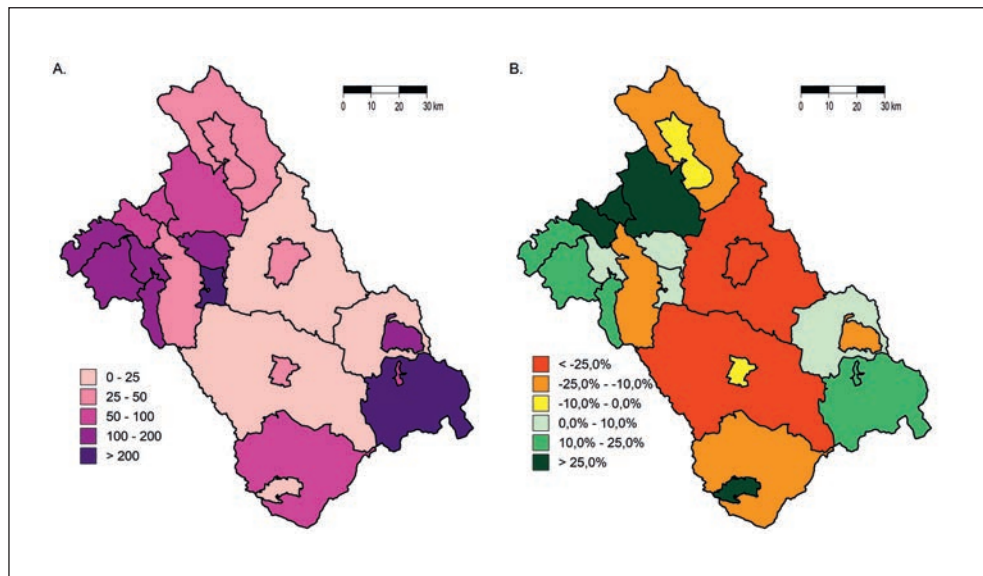
wysoka redukcja bazy ekonomicznej ziemi kłodzkiej wystąpiła na obszarach wiejskich gmin miejsko-wiejskich: Łądek-Zdrój (z 1326,2 do 1123,9; o 18,0%), Stronie Śląskie (z 1554,3 do 1322,5; o 17,5%), Szczytna (z 742,3 do 635,3; o 16,8%) oraz gminy wiejskiej Kłodzko (z 864,8 do 744,4; o 16,2%). Z kolei, jedynymi obszarami, gdzie w badanym okresie nastąpił wzrost aktywności ekonomicznej ludności były głównie niektóre miasta powiatu kłodzkiego, takie jak: Duszniki-Zdrój (z 1227,2 do 1422,6; o 13,7%), Międzylesie (z 1138,3 do 1305,8; o 12,8%), Polanica-Zdrój (z 1636,5 do 1823,9; o 10,3%) i Nowa Ruda (z 1167,3 do 1252,9; o 6,8%) (rycina 2).

Redukcja bazy ekonomicznej ziemi kłodzkiej w dużej mierze wynikała ze zmiany struktury gospodarki regionu. W tym okresie na badanym obszarze następowało zmniejszenie się liczby gospodarstw rolnych oraz podmiotów usługowych (Sikorski i in., 2020). Z kolei, działalność przemysłowa, choć pod względem liczby podmiotów była podobna, to pod względem struktury wielkości zatrudnienia ulegała pogorszeniu (np. powolne wygaszanie w tym okresie działalności Huty Szkła Kryształowego „Violetta” w Stroniu Śląskim).

Rozwój turystyki na ziemi kłodzkiej

Także działalność turystyczna, z której słynie ziemia kłodzka, uległa niewielkiej redukcji w latach 2004–2016. W badanym okresie liczba podmiotów turystycznych regionu zmalała z 900 do 861 (spadek o 4,5%) (REGON, 2004, 2016). Przeciętna liczba podmiotów turystycznych na 10 000 mieszkańców w powiecie kłodzkim wynosiła ok. 67 w 2016 roku. Poziom działalności turystycznej liczony tym wskaźnikiem był większy na obszarach wiejskich niż w miastach. Także obszary wiejskie cechowały się o wiele większą dynamiką wzrostu gospodarczej działalności turystycznej w latach 2004–2016

Rycina 3. Liczba podmiotów turystycznych w 2016 roku (A) i ich dynamika zmian w latach 2004–2016 (B) na 10 000 mieszkańców wg gmin powiatu kłodzkiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy REGON

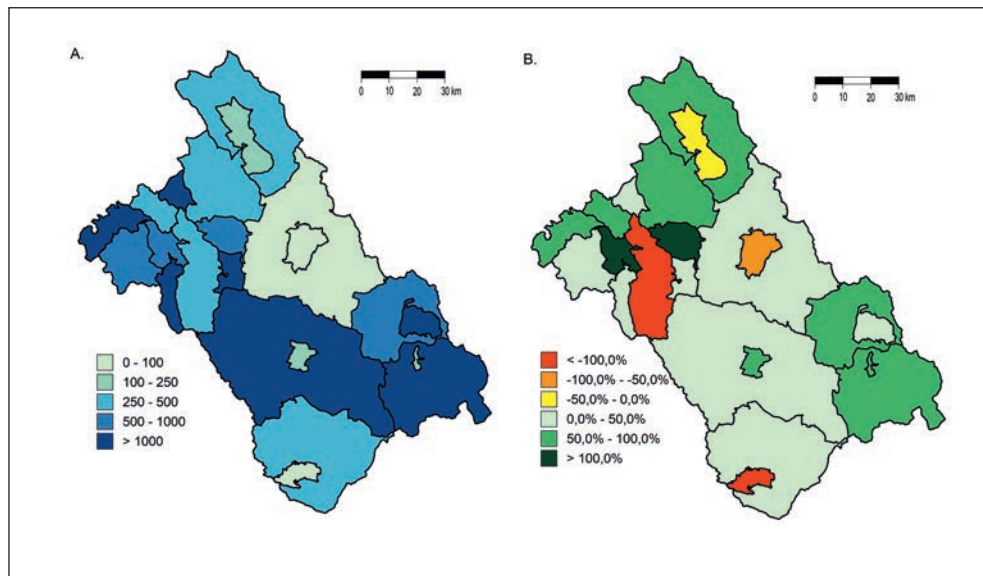
(z 59,5 do 67,2; wzrost o 11,4%), gdy tymczasem miasta zanotowały jej redukcję (z 63,4 do 58,5; spadek o 8,4%).

W rozmieszczeniu przestrzennym działalności turystycznej w powiecie kłodzkim widać, że gospodarcza działalność turystyczna ogniskuje się w dwóch częściach tego regionu: w części południowo-wschodniej w Stroniu Śląskim i okolicach oraz w części zachodniej wokół: Kudowy-Zdroju, Lewina Kłodzkiego, Polanicy-Zdroju, Radkowa i Szczytnej (rycina 3).

O ile liczba podmiotów turystycznych ziemi kłodzkiej nie wykazywała tendencji do wzrostu, to liczba miejsc noclegowych w tych podmiotach już tak. W latach 2004–2016 liczba miejsc noclegowych w powiecie kłodzkim wzrosła z 5890 do 8778 (wzrost o 32,9%) (BDL, 2004, 2016). Przeciętna liczba miejsc noclegowych na 10 000 mieszkańców w ziemi kłodzkiej wynosiła ok. 684 w 2016 roku. Poziom działalności turystycznej liczony tym wskaźnikiem był większy na obszarach wiejskich niż w miastach. Dynamika wzrostu wartości tego wskaźnika w miastach i na obszarach wiejskich był podobny. W miastach przeciętnie liczba miejsc noclegowych na 10 000 mieszkańców wzrosła z 268,5 do 450,3 (wzrost o 40,4%), a na obszarach wiejskich z 712,1 do 1116,0 (o 36,2%).

W rozmieszczeniu miejsc noclegowych i w jego dynamice zmian ponownie widać dwa ogniska kumulacji oraz wzrostu działalności turystycznej (południowy wschód i zachód powiatu kłodzkiego). Największy wzrost liczby miejsc noclegowych na 10 000 mieszkańców zanotowano w latach 2004–2016 na obszarach wiejskich gmin miejsko-wiejskich: Szczytna (wzrost o 100,0%), Łądek-Zdrój (o 75,1%) i Stronie Śląskie (o 71,6%). Z kolei, w takich miastach jak: Międzyzlesie (o 250,6%), Szczytna (o 119,6%), Kłodzko (o 77,0%), Nowa Ruda (o 14,2%) – zanotowano spadek wartości tego wskaźnika (rycina 4).

Rycina 4. Liczba miejsc noclegowych w 2016 roku (A) i dynamika ich wzrostu w latach 2004–2016 (B) na 10 000 mieszkańców wg gmin powiatu kłodzkiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy BDL

W ostatnich latach zauważalny jest wzrost potencjału turystyki na ziemi kłodzkiej mierzony m.in. liczbą miejsc noclegowych, który występuje głównie na obszarach wiejskich. W dużym stopniu jest to związane z unikatowością historyczną, ale przede wszystkim przyrodniczą regionu (Migoń, 1996). Występujące tu walory przyrodnicze powodują intensywny rozwój różnych form turystyki na obszarach wiejskich, które widoczne są m.in. poprzez wzrost liczby gospodarstw agroturystycznych. Przykładowo, według różnych źródeł danych liczba miejsc noclegowych w agroturystyce wynosiła ok. 2800 w 2009 roku (*Dolnośląski Ośrodek Doradztwa...*, 2009), co stanowiło ponad 1/3 wszystkich miejsc noclegowych.

Rola i znaczenie turystyki industrialnej oraz postindustrialnej na ziemi kłodzkiej

Bazując na unikatowych walorach związanych z historią dziedzictwa przemysłowego na ziemi kłodzkiej prężnie rozwija się obecnie turystyka industrialna i postindustrialna. Obecnie do rejestru zabytków w powiecie kłodzkim wpisanych jest 36 obiektów reprezentujących działalność przemysłową, techniczną i komunikacyjną (Marek, 2020). Do najważniejszych atrakcji turystycznych tego rodzaju trzeba zaliczyć m.in.: Muzeum Papiernictwa w Dusznikach-Zdroju, Dawną Kopalnię Nowa Ruda, czy też Szlak ginących zawodów w Kudowie-Zdroju i inne.

Muzeum Papiernictwa, którego siedzibą jest historyczny młyn papierniczy, wzniesiony w 1605 roku, od chwili otwarcia placówki dla zwiedzających przed ponad 40 laty stanowi jedną z większych atrakcji turystycznych Dusznik-Zdroju i ziemi kłodzkiej. Obok wystaw nawiązujących do dziejów papiernictwa w 1971 roku udostępniono

widzom czerpalnię, w której odbywała się pokazowa produkcja papieru czerpanego (Szymczyk, Sołtysik, 2014: 191). Oprócz działalności wystawowej placówka prowadzi także działalność edukacyjną. Każdego roku Muzeum Papiernictwa w Dusznikach-Zdroju odwiedza ponad 50 tys. turystów.

O roli i znaczeniu górnictwa węgla kamiennego na ziemi kłodzkiej świadczą już dzisiaj tylko pozostałości po szybach wydobywczych, na bazie których powstała m.in. Dawna Kopalnia Nowa Ruda oferująca Podziemną Trasę Turystyczną „Kopalnia Węgla Kamiennego w Nowej Rudzie”. Powstała w 1996 roku atrakcja turystyczna oferuje zwiedzanie 700 metrowej podziemnej trasy turystycznej, w czasie której można zapoznać się z historią i codziennością funkcjonowania noworudzkiego górnictwa węgla kamiennego. Uwieńczeniem zwiedzania jest przejazd elektryczną kolejką na końcu trasy. Co roku z tej atrakcji i formy transportu korzysta kilkadziesiąt tysięcy turystów.

Inną ciekawą atrakcją turystyczną regionu, nawiązującą do przeszłości produkcyjnej obszaru, jest tzw. Szlak ginących zawodów w Kudowie-Zdroju. Atrakcją tą stanowi gospodarstwo składające się z kilku drewnianych chat oraz wiatraka-koźlaka z 1886 roku. W trakcie zwiedzania tego miejsca można zapoznać się ze starymi, zanikającymi już zawodami: garniarstwem, kowalstwem, tkactwem czy pieczeniem chleba i wyrobem masła. Możliwość obcowania z powoli ginącymi zawodami i zapoznanie się z ich historią przyciąga od kilku do kilkunastu tysięcy turystów każdego roku.

Na terenach przemysłowych i poprzemysłowych ziemi kłodzkiej w ostatnich latach powstało blisko 30 różnych podmiotów gospodarczych z dziedziny turystyki. Były to głównie obiekty gastronomiczne wykorzystujące infrastrukturę tych terenów. Turystyka na terenach przemysłowych i poprzemysłowych ziemi kłodzkiej stanowi obecnie bardzo ciekawe uzupełnienie oferty turystycznej regionu, które w przyszłości może i powinno odgrywać jeszcze większe znaczenie. Mocnymi stronami tej formy turystyki są jej atrakcje turystyczne, często w dobrym lub bardzo dobrym stanie, które nie zostały zagospodarowane po 1989 roku przez inne funkcje, i tym samym obecnie mogą stanowić bardzo interesujące i realistyczne miejsca destynacji dla turystów zainteresowanych przeszłością w wymiarze historycznym i gospodarczym.

Potencjał turystyczny terenów przemysłowych i poprzemysłowych ziemi kłodzkiej

Potencjał turystyczny terenów przemysłowych i poprzemysłowych na ziemi kłodzkiej jest duży. Na badanym obszarze istnieje jeszcze wiele obiektów postindustrialnych, które przy odpowiednim nakładzie pracy i kapitału mogą stać się atrakcjami turystycznymi. Do takich miejsc należy m.in.: papiernia w Młynowie, wieś przemysłowa Ścinawka Średnia, liczne pozostałości hut szkła i kamieniołomów w regionie oraz opuszczone zakłady przemysłowe i inne.

Papiernia w Młynowie (gm. Kłodzko) powstała w 1895 roku i swojego czasu była jedną z pierwszych w Sudetach nowoczesnych fabryk produkujących papier (fotografie 1–2). Położona jest w malowniczej dolinie rzeki Nysy Kłodzkiej. Obecnie teren ten jest wykorzystywany przez funkcję mieszkaniową oraz zakład produkujący kołdry. Przy odpowiednim zagospodarowaniu i nakładzie kapitału mogłaby się stać kolejnym miejscem, obok Muzeum Papiernictwa w Dusznikach-Zdroju, gdzie zainteresowani turyści mogliby zapoznawać się z techniką i historią tworzenia papieru.

Fotografie 1-2. Pozostałości po papierni w Młynowie (gm. Kłodzko)

Źródło: zdjęcia własne

Fotografia 3. Odlewnia żeliwa ZETKAMA w Ścinawce Średniej

Źródło: zdjęcie własne

Fotografia 4. Huta Szkła Artystycznego Barbara w Polanicy-Zdroju

Źródło: zdjęcie własne

Fotografie 5–8. Przykłady terenów poprzemysłowych na ziemi kłodzkiej o dużym potencjale dla urban exploitation lub innych form turystyki

Źródło: zdjęcia własne

Bardzo ciekawym miejscem do odwiedzenia, a będącym przykładem interesującej historii działalności przemysłowej, jest wieś przemysłowa Ścinawka Średnia. Rozwój działalności produkcyjnej we wsi nastąpił wraz z pojawieniem się linii kolejowej w 1879 roku. Obok istniejących już tutaj młynów i gorzelnii została wybudowana elektrownia kolejowa w latach 1912–1918 oraz przędzalnia ok. 1920 roku. Od 1979 roku na terenie wsi funkcjonuje odlewnia żeliwa ZETKAMA (fotografia 3) (Brygier, Dudziak, 2010). Obecnie wieś ta słabo jest znana pod względem turystycznym, ale historia i kultura tego miejsca może być istotnym walorem turystycznym szczególnie dla miłośnika dziedzictwa przemysłowego.

Innym walorem, który licznie występuje na badanym obszarze, są liczne pozostałości po działających tu kiedyś hutach szkła lub po kamieniołomach. Obecnie z blisko 40 obiektów tego typu tylko nieznaczna część jest zagospodarowana przez funkcję turystyczną. Przykładem udanej adaptacji funkcji przemysłowej na turystyczną jest m.in. Huta Szkła Artystycznego Barbara w Polanicy-Zdroju (fotografia 4). Huta ta powstała w 1974 roku jako placówka naukowo-badawcza na potrzeby szklarstwa (Banaś, 1982). Obecnie stanowi atrakcję turystyczną, gdzie można obserwować wytwarzanie szkła, jego formowanie, obcinanie i wydmuchiwanie.

Atrakcję turystyczną w przyszłości mogą stanowić także pozostałości obiektów przemysłowych ziemi kłodzkiej, które mogą być interesującymi destynacjami dla prężnie rozwijającej się ostatnio tzw. turystyki urban exploration. Przykładów opuszczonych obiektów i zakładów poprzemysłowych na badanym obszarze jest bardzo dużo. Z uwagi na małą gęstość zaludnienia i brak kapitału na ich modernizację w większości stoją one opuszczone od wielu lat w niezminionej formie (fotografie 5–8).

Potencjał turystyki industrialnej i postindustrialnej, inaczej dziedzictwa przemysłowego, na ziemi kłodzkiej jest znaczny. W dużym stopniu związany jest z historią gospodarczą tego regionu oraz istniejącą na tym terenie bazą surowcową. W ostatnich latach zauważalny jest znaczny regres tradycyjnej działalności przemysłowej w powiecie kłodzkim, czego efektem jest powstawanie licznych niezagospodarowanych terenów poprzemysłowych. Bardzo często leżą one nieużytkowane i stanowią żywe świadectwo dawnej historii tych ziem.

PODSUMOWANIE

Ziemia kłodzka to unikatowy obszar pod względem przyrodniczym i antropologicznym na mapie Dolnego Śląska. Jednak w ostatnich kilkudziesięciu latach region doświadczony jest głębokimi problemami społeczno-gospodarczymi wyrażającymi się m.in. stopniowym wyludnieniem i redukcją bazy ekonomicznej. Na tym tle jedną z nielicznych działalności gospodarczych, która wykazywała rozwój, była działalność turystyczna. Bazowała ona, i bazuje, głównie na walorach obszarów wiejskich tego regionu i na turystyce uzdrowiskowej. W ostatnich latach zauważalny jest jednak rozwój także innych form i typów turystyki opierających m.in. na dziedzictwie kulturowym tego regionu.

Jak wykazały analizy, jedną z takich „nowych” form turystyki, która coraz prężniej się rozwija na ziemi kłodzkiej, jest turystyka na terenach przemysłowych i poprzemysłowych, czyli turystyka industrialna i postindustrialna. Ta forma turystyki zaczęła się tutaj rozwijać wraz z stopniowym upadkiem dużych zakładów przemysłowych tego obszaru po 1989 roku. Obecnie w regionie istnieje kilka obiektów postindustrialnych (m.in. Muzeum Papiernictwa w Dusznikach-Zdroju, Dawna Kopalnia Nowa Ruda), które

są w stanie przyciągnąć od kilku po kilkanaście, a nawet kilkadziesiąt tysięcy turystów rocznie. Duży potencjał turystyczny tkwi także w licznych obiektach przemysłowych i poprzemysłowych (np. w licznych hutach szkła, papierniach, kamieniołomach, przędzalniach itp.) niezagospodarowanych jeszcze przez funkcję turystyczną.

Należy być jednak ostrożnym w ocenie znaczenia turystyki, a zwłaszcza turystyki industrialnej i postindustrialnej dla rozwoju całego regionu. Tym bardziej w obecnych czasach pandemii COVID-19, która może istotnie wpłynąć na rozwój tego sektora gospodarki. Turystyka jako samodzielna gałąź gospodarki jest w stanie tylko punktowo (w pojedynczych miejscowościach) odmienić negatywne tendencje społeczno-gospodarcze na ziemi kłodzkiej. Z kolei turystyka na terenach przemysłowych i poprzemysłowych bardziej pełni rolę uzupełniającą dominującej tu oferty turystyki na obszarach wiejskich i uzdrowiskowej. W przyszłości ta forma zwiedzania może stać się istotnym elementem całej działalności turystycznej regionu, ale zapewne wymagałoby to odpowiedniej polityki oraz inwestycji tak, aby móc stworzyć bogatą i atrakcyjną ofertę, która wykorzystywałaby cały potencjał turystyczny dziedzictwa przemysłowego ziemi kłodzkiej.

Finansowanie: Badania finansowane przez Narodowe Centrum Nauki w ramach projektu badawczego nr 2020/04/X/HS4/01203.

Literatura

References

- Banaś, P. (1982). *Polskie współczesne szkło artystyczne*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bański, J. (2008). Wiejskie obszary problemów demograficznych. W: A. Harasim (red.), *Wybrane zagadnienia systemów informacji przestrzennej i obszarów problemowych rolnictwa w Polsce*. Puławy: Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa – Państwowy Instytut Badawczy, 93–102 (Studia i Raporty IUNG-PIB, 12).
- Bański, J. (2014). Współczesne typologie obszarów wiejskich w Polsce – przegląd podejść metodologicznych. *Przeгляд Geograficzny*, 86(4), 441–470.
- Barski, J., Zathay, M. (2018). Industrial heritage and post-industrial situation in the post-transformation era in Lower Silesia (Poland). *GeoSpace: Industrial Culture in Urban and Regional Development*, 12(1), 17–25. Ústí nad Labem. Jan Evangelista Purkyně University.
- Brygier, W., Dudziak, T. (2010). *Ziemia Kłodzka*. Pruszków: Oficyna Wydawnicza „Rewasz”.
- Brzosko-Sermak, A., Wantuch-Matla, D. (2020). Nowe przestrzenie publiczne na terenach poprzemysłowych śródmieścia Krakowa. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 34(4), 151–170. doi: <https://doi.org/10.24917/20801653.344.10>.
- Ciok, S. (1991). Sudety. Obszar problemowy. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia Geograficzne*, 51.
- Ciok, S. (1995). Zmiany ludnościowe i osadnicze w Sudetach. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Instytutu Geograficznego*, seria B, 12, 51–64.
- Domański, B. (2001). Przekształcenia terenów poprzemysłowych w województwach śląskim i małopolskim – prawidłowości i uwarunkowania. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 3.
- Eberhardt, P. (1989). *Regiony wyludniające się w Polsce*. Warszawa; Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich (Prace Geograficzne, nr 148, IGiPZ PAN)
- Gasidło, K. (2008). Przekształcenia terenów poprzemysłowych – efekty i perspektywy badań i działań. *Problemy Ekologii*, 12(2), 76–80.
- Gasidło, K. (2010). *Kierunki przekształceń przestrzeni przemysłu*. Gliwice: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej.
- Hełdak, M. (2008). Przemiany funkcjonalne obszarów wiejskich Sudetów po integracji z Unią Europejską. *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich*, 8, 91–102.

- Herzig, A., Ruchniewicz, M. (2008). *Dzieje Ziemi Kłodzkiej*. Hamburg; Wrocław: Oficyna Wydawnicza Atut.
- Kaczmarek, S. (1998). XIX-wieczne tereny przemysłowe Łodzi jako element potencjału turystycznego. *Turyzm*, 8(2), 85–90.
- Kaczmarek, S. (2001). *Rewitalizacja terenów poprzemysłowych. Nowy wymiar w rozwoju miast*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kaczmarek, S., Przybyłka, A. (2010). Wykorzystanie potencjału przemysłowego i poprzemysłowego na potrzeby turystyki. Przykład Szlaku Zabytków Techniki województwa śląskiego. W: W. Andrejczuk (red.), *Krajobraz a turystyka*. Sosnowiec: Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, 207–228 (Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego, 14).
- Kantor-Pietraga, I., Krzysztofik, R., Runge, J. (2012). Kontekst geograficzny i funkcjonalny kurczenia się małych miast w Polsce południowej. *Studia Ekonomiczne. Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach*, 92, 9–24.
- Kazmierczak, J. (2012). Wpływ rewitalizacji terenów poprzemysłowych na kształtowanie nowej miejskiej przestrzeni turystycznej. Przykład Manchesteru i Lyonu. *Turyzm*, 22(1), 11–21.
- Kazmierczak, J. (2014). Kształtowanie przestrzeni publicznej centrum miasta w kontekście rewitalizacji terenów poprzemysłowych w Manchesterze, Lyonie i Łodzi. *Studia Miejskie*, 16, 115–128.
- Kierzkowska, A. (2021). Problematyka powstawania zabudowy biurowej na terenach poprzemysłowych na przykładzie koncentracji budynków biurowych przy ulicy Strzegomskiej i ulicy Muchoborskiej we Wrocławiu. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 35(1), 56–71. doi: <https://doi.org/10.24917/20801653.351.4>.
- Kruczek, Z., Nowak, A. (2014a). Badania ruchu turystycznego w uzdrowiskach Ziemi Kłodzkiej. W: A. Szromek (red.), *Rola uzdrowisk i przedsiębiorstw uzdrowiskowych w turystyce i w lecznictwie uzdrowiskowym*. Kraków: Proksenia, 95–108.
- Kruczek, Z., Nowak, A. (2014b). Health and Beauty in Kłodzko Land – Branded SPA a Tourism Product of the Region in Theory and Practice. W: J. Wyrzykowski, J. Marak, M. Szymczyk (red.), *Health, Wellness & Spa Tourism as the Regional Product – Theory and Practice*. Wrocław: Wyższa Szkoła Handlowa, 291–305.
- Kutkowska, B. (2012). Nowe funkcje obszarów wiejskich na przykładzie terenu sudeckiego. W: M.G. Woźniak, G. Ślusarz (red.), *Rozwój zrównoważony i problemy obszarów wiejskich*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 97–110 (Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy, 29).
- Latocha A., Szmytkie R., Sikorski D., Tomczak P., Miodońska P., Kajdanek K. (2020). Pomiedzy depopulacją a odrodzeniem – aktualne procesy społeczno-gospodarcze w regionie kłodzkim. W: A. Marek (red.), *Ziemia kłodzka w kulturze, architekturze, przyrodzie*. Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum, 197–233.
- Marczyńska-Witczak, E., Szafrąńska, E. (1999). Tereny przemysłowe w przestrzeni miasta i ich przekształcenia. W: W. Michalski (red.), *Społeczno-ekonomiczne problemy aglomeracji łódzkiej*. Łódź: Rządowe Centrum Studiów Strategicznych. Biuro Rozwoju Regionalnego; Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Marek, A. (2020). Dziedzictwo przemysłu i techniki ziemi kłodzkiej. W: A. Marek (red.), *Ziemia kłodzka w kulturze, architekturze, przyrodzie*. Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum, 109–126.
- Mazur-Belzyt, K. (2008). Wybrane aspekty wykorzystania terenów poprzemysłowych w obszarach zurbanizowanych. W: J. Ślodziński, M. Śmigielka (red.), *Współczesne kierunki i wymiary procesów urbanizacji*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 237–247.
- Migoń, P. (1996). *Ziemia kłodzka*. Wrocław: EKO-GRAF.
- Mikos von Rohrscheidt, A. (2016). *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*. Poznań: Kultour.pl.
- Miśkowiec, M. (2016). Przemiany terenów poprzemysłowych w miejscach dziedzictwa przemysłu włókienniczego na przykładzie Manchesteru, Lyonu i Łodzi. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 30(3), 199–212.
- Parysek, J. (2006). Stare i nowe obszary miast polskich. W: I. Jażdżewska (red.), *Nowe przestrzenie w mieście, ich organizacja i funkcje. XIX Konwersatorium Wiedzy o Mieście*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 49–62.

- Piech, M. (1999). Przemiany przestrzenne i funkcjonalne terenów przemysłowych w Łodzi w latach 1988–1996. W: J. Kaczmarek (red.), *Zróznicowanie przestrzenne struktur społecznych w dużych miastach*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 117–122.
- Piech, M. (2004). *Przemiany funkcjonalne terenów przemysłowych w latach 1988–1996 (w granicach kolei obwodowej)*. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Sikorski, D. (2011). Kształtowanie się przestrzeni publicznej na terenach poprzemysłowych na przykładzie Dolnego Śląska. W: I. Jażdżewska (red.), *Przestrzeń publiczna miast. XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 287–297.
- Sikorski, D. (2013). *Proces sukcesji funkcjonalnej na terenach przemysłowych i poprzemysłowych w miastach województwa dolnośląskiego. Studium przypadków*. Wałbrzych: Wydawnictwo Uczelniane Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Angelusa Silesiusa.
- Sikorski, D. (2019). Wybrane kierunki i aspekty przemian funkcjonalnych terenów przemysłowych we Wrocławiu w latach 1989–2016. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 33(4), 227–240. doi: <https://doi.org/10.24917/20801653.334.14>.
- Sikorski, D., Latocha, A., Szmytkie, R., Kajdanek, K., Miodońska, P., Tomczak, P. (2020). Functional changes in peripheral mountainous areas in east central Europe between 2004 and 2016 as an aspect of rural revival? Kłodzko County case study. *Applied Geography*, 122, 1–14.
- Slenczek, M., Sikorski, D. (2009). Kowary – od przemysłu do turystyki. W: I. Jażdżewska (red.), *Strefa podmiejska i małe miasta w okresie transformacji. XXII Konwersatorium Wiedzy o Mieście*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 103–114.
- Słódczyk, J. (2001). *Przestrzeń miasta i jej przeobrażenia*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Sokołowski, D., Brudnicki, R., Jaroszevska-Brudnicka, R. (2011). Przekształcenia małych miast województwa kujawsko-pomorskiego. W: B. Bartosiewicz, T. Marszał (red.), *Przemiany przestrzeni i potencjału małych miast w wybranych regionach Polski. Z perspektywy 20 lat transformacji*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 119–139.
- Sołtys, J. (2011). Przemiany małych miast w województwie pomorskim. W: B. Bartosiewicz, T. Marszał (red.), *Przemiany przestrzeni i potencjału małych miast w wybranych regionach Polski. Z perspektywy 20 lat transformacji*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 141–155.
- Szafrąńska, E. (2000). Zróznicowanie przekształceń terenów przemysłowych w przestrzeni miasta na przykładzie Łodzi. W: J. Słódczyk (red.), *Społeczne, gospodarcze i przestrzenne przeobrażenia miast*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 307–319.
- Szmytkie, R., Sikorski, D. (2020). Zmiany ludnościowe małych miast w strefach zaplecza głównych aglomeracji miejskich w Polsce. *Space-Society-Economy*, 31, 7–24.
- Szymczyk, M., Sołtysik, M. (2014). Rola muzeów w turystyce na przykładzie Muzeum Papiernictwa w Dusznikach-Zdroju. *Rozprawy Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu*, 46, 185–196.
- Zagożdżon, A. (1988). Kilka uwag o obszarach problemowych. *Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN*, 138, 137–147.
- Zagożdżon, A. (1990). Wybrane problemy ludnościowe Sudetów na tle rozwoju regionalnego. *Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN*, 96, 95–111.

Źródła internetowe:

Bank Danych Lokalnych (BLD), <https://www.bdl.stat.gov.pl/>
Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu, <https://www.dodr.pl/>

Dominik Sikorski, dr, adiunkt, Uniwersytet Wrocławski, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego, Zakład Geografii Społeczno-Ekonomicznej. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół procesów przeobrażeń terenów przemysłowych w miastach, ze szczególnym uwzględnieniem ich przemian funkcjonalnych. Ponadto prowadzi badania w zakresie geografii: społecznej (NGO, alokacji 1%), miast (badania morfologiczne) i historycznej. Jest autorem ponad 30 prac naukowych.

Dominik Sikorski, PhD, an assistant professor in the Department of Socio-Economic Geography at the Institute of Geography and Regional Development, University of Wrocław. His research interests are focused on transformation processes of industrial areas in the cities, especially their functional changes. In addition, he

conducts research in the field of social geography (NGO, 1% allocation), cities (morphological research) and historical geography. He is the author of over 30 research papers.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2612-3490>

Adres/address:

Uniwersytet Wrocławski
Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego
Zakład Geografii Społeczno-Ekonomicznej
pl. Uniwersytecki 1
50-137 Wrocław, Polska
e-mail: dominik.sikorski@uwr.edu.pl